
In dit artikel vind je een korte omschrijving van NDE Leiden: een organisatie van adviseurs natuur- en duurzaamheidseducatie. NDE Leiden is deelnemer in een platform voor de educatie op het gebied van natuur, wetenschap, technologie, duurzaamheid, cultuur en misschien ook nog wel sport en gezondheid. En dat niet alleen onderschools, maar ook naschools.

Aan het slot schetst Marian kort de ontwikkeling sinds 1970 van een lokale educatieve voorziening met een eigen NME-aanbod naar een organisatie van adviseurs en regisseurs nu.

Regie en verbinding

Sinds 2010 heeft NDE Leiden, als relatief klein onderdeel van de gemeente, ingezet op nieuwe kansen en werkwijzen om NME te blijven bevorderen. Onder andere via groene schoolpleinen, en dan niet de aanleg maar het beheer en gebruik ervan in het onderwijs. Daarvoor werd de ‘beheer en beleefkalender’ geïntroduceerd en de website ons groene schoolplein. De website Ons Groene Schoolplein is gestart in 2011 als een onderdeel van het NME-arrangement Groene Schoolpleinen in Leiden. Belangrijke aanjager hierin was Fonds1818.

Het bleek wel dat dit veel vergde van leerkrachten, ook al waren de aangeboden workshops gratis. Een andere kans was het actief meedoen in het project Groen doet goed in Zuid-Holland. De Zzp’ers die voor dit project aangetrokken konden worden hebben in 2017 de ‘Stichting Naar buiten!’ opgericht. Zij werken ook veel samen met de lokale IVN-afdeling en andere natuurvrijwilligers. Die samenwerking is er overigens altijd geweest, ook met het vroegere NME-centrum.

In 2015 had het team NME (inmiddels NDE) zich aangesloten bij het kersverse Verwonderpaspoort, een prachtige samenwerking gestart vanuit Naturalis, Technolab, de Hortus en de musea. Inmiddels kent dat initiatief veel meer partners. M.i.v. het schooljaar 2021-22 wordt de naam ‘Verwonder om de hoek’ waarmee nu ook het culturele aanbod is aangesloten. Bij deze samenwerking hoort ook een aanbod voor naschoolse activiteiten met als doel dat elk kind zijn talenten kan ontdekken. Samen met de partners kan NDE Leiden via dit samenwerkingsproject het onderwijs op een adequate en moderne wijze bedienen.

Team NDE van de gemeente Leiden heeft een verbindende rol genomen en verworven en wel voor 0-24-jarigen, met een nadruk op het PO. Ze ondersteunt partners, waarvan enkele ook met een jaarlijks subsidiebedrag. Zo krijgen de Vereniging Leidse schooltuinen, Vereniging het Bewaarde Land, Technolab, Stichting Naar buiten! en het

---

Verwonderpaspoort subsidie vanuit de begroting van NDE. Zo wordt gebouwd aan een infrastructuur die natuur- en duurzaamheidsonderwijs blijvend faciliteert.

In Curriculum.nu liggen kansen om kinderen te laten leren voor de toekomst, met de voorbeelden die om hen heen aanwezig zijn. De rijke leeromgeving is een gevleugeld woord in het beleid, en het bruist in Leiden, stad van Kennis en ontdekkingen ook echt van mogelijkheden.

Het kleine NDE-team, drie medewerkers, is onderdeel van Domein Kennis, waarin onderwijsvernieuwing en samenwerking tussen alle vormen van onderwijs een plek heeft. Collega's van Kennis trekken hard aan het imago van Leiden als stad van kennis en ontdekkingen, van onderwijsinnovatie. Typisch Leidse thema's daarin zijn Gezondheid/Welzijn, Life Sciences & Health, Space, Duurzaamheid en Kennis van de Wereld/ Geesteswetenschappen.

Bij Domein Duurzaamheid -vóór 2010- waren we te klein; bij domein Kennis vullen we elkaar aan. NDE is niet meer van Groen, Milieu, Beheer of Duurzaamheid, maar heeft banden in de hele organisatie. De gemeente heeft zich gecommitteerd aan de Sustainable Development Goals, 'LEIDEN 4 GLOBAL GOALS' en het team NDE heeft daarin een belangrijke rol. Het is een thema dat de hele gemeentelijke organisatie raakt. We hebben ook een verbindende rol in bijvoorbeeld het programma Jong leren eten en bij het bevorderen van schoolmoestuinen en voedselbosjes. Wij nodigen initiatieven uit en gaan samen na of het past in onze [visie op duurzaamheidseducatie](#). We gebruiken de kennis en ervaring van collega's binnen het netwerk van GDO.

'Zorg dat je gezien wordt in je gemeente', was een opgave voor veel NME-ers, denk aan je rol bij beleidsterreinen als gezondheid en welzijn. Het helpt als een NDE-adviseur zelf uit het jeugd- en jongerenbeleid komt. Het helpt ook als er iemand is die uit de praktijk komt en kan uitdragen dat er naast de ecologische basisvorming ook een duurzame basisvorming is. De kennis over nieuwe inzichten over een rijke leeromgeving, het curriculum, is ook in ons team aanwezig. Nieuwe bedrijfjes en stichtingen zoeken en vinden een weg in de NME-wereld. Juist dan is regie, verbinden van initiatieven en toetsen of ze meewerken aan duurzame basisvorming een belangrijke taak. Het resultaat? Zie de '[Inspiratiegids Natuur- en duurzaamheidseducatie Leiden](#)'.

In Leiden is een NDE-adviseur een echte duizendpoot, zoals ook beschreven in het boek van schoolbioloog tot duurzame duizendpoot (Leussink, et al, 2018).

Natuurlijk denk ik nog wel eens met weemoed aan de tijd dat we zoveel schoolklassen tegelijk konden ontvangen op de diverse locaties. En het effect van de lessen over wormen en slakken en het regelmatig meedoen aan de natuurpaden was echt merkbaar bij leerkrachten en de NME-medewerkers. Maar de tijd is veranderd en het onderwijs ook.

Korte historische schets 1970–2010

In de jaren 70 ontstonden in meerdere gemeenten nieuwe NME-centra. Zo ook in Leiden. NME Leiden startte december 1977 met één schoolbioloog. Mede dankzij de lobby van onder meer IVN-Leiden en de Leidse schooltuinen. De wens van een NME-centrum werd ook ondersteund door een afstudeeronderzoek van een biologe uit Leiden onder Leidse scholen naar de behoefte aan natuureducatie. De wethouder die betrokken was bij het proces zou gezegd hebben: je kunt wel een meneer of mevrouw aanstellen, maar daarna moet er een centrum komen, meer mensen, en wat allemaal niet meer. Dat klopte ook wel.

In 1985 bestond de gemeentelijke afdeling NME Leiden uit meerdere locaties en medewerkers. De kinderboerderij en het Heempark hadden een belangrijke educatieve functie en het beheer en de medewerkers van die instellingen werden onderdeel van het kleine NME-team. Een bezoekerscentrum in de Leidse Hout kwam er nog bij in 1990 en een locatie in het polderpark. De mogelijkheden voor schoolgroepen groeiden daarmee ook.

Na 20 jaar, in 1997, was het team op zijn grootst, omdat er ook medewerkers milieucommunicatie bij kwamen en er korte tijd een regionale functie was. Het aanbod was gericht op het primair onderwijs terwijl het voortgezet onderwijs steun kreeg bij veldwerkdagen en via projecten zoals Kleur het Groene Hart. Natuur in de stad werd steeds meer een belangrijk thema.

In die tijd werd op studiedagen gesproken en gediscussieerd over een veranderende rol van NME-ers. Zij kunnen als geen ander bewoners en diverse doelgroepen bereiken. Toen voorspelde men: over 10 jaar is er geen NME-er meer werkzaam op een kinderboerderij, maar zijn ze als adviseur werkzaam en verbinden ze groepen in de stad met gemeentelijke opgaven. In Leiden is de kinderboerderij waar honderden groepen per jaar kwamen voor lessen juist wel een prestigeobject gebleven. En terwijl in 2012 in Leiden de nadruk kwam te liggen op educatie in aansluiting op het duurzaamheidsprogramma, bleven de kinderboerderijlessen voor de jonge kinderen overeind. Maar de bezoekerscentra werden gesloten en de formatie ingekrompen en daardoor de mogelijkheid om groepen op te vangen op locatie.

Steeds minder uren konden besteed worden aan de uitvoering van NME. In plaats daarvan werden ideeën voor duurzame projecten opgehaald uit de stad, want uit het duurzaamheidsfonds kon men een project aandragen dat door een jury beoordeeld werd. Er waren altijd al wel goede banden met groene initiatieven in de stad, maar nu ging het verder dan de gebruikelijke samenwerkingspartners. De energie ligt in de stad, zeker in Leiden en daar wordt nog steeds veel op gebouwd.

Meer informatie

- Inspiratiegids natuur- en milieueducatie Leiden
[Inspiratiegids-Natuur-en-duurzaamheidseducatie-Leiden.pdf \(leiden4globalgoals.nl\)](#)
- Educatie voor basisscholen
Leidse basisscholen kunnen bij het inplannen van het jaarrooster voor het schooljaar terecht bij het Verwonderpaspoort voor activiteiten op het gebied van natuur, wetenschap, technologie en duurzaamheid. Hierin werken 12 partijen samen.
[Het Verwonderpaspoort: Ontdek de wonderlijke wereld van natuur, wetenschap, technologie en duurzaamheid - Verwonderpaspoort](#)
- Naar buiten! Zorgt ervoor dat alle kinderen buiten iets bijzonders beleven.
[Home - Naar buiten! \(naarbuitenleiden.nl\)](#)
- Leiden en de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN voor de periode 2015-2030.
[Over ons - Agenda - Leiden4GlobalGoals](#)
- Met de lening duurzame schoolgebouwen kunnen schoolgebouwen energiezuinig worden gemaakt.
[Lening voor duurzame schoolgebouwen - Gemeente Leiden](#)
- Leussink, E., et al., 2018. Van schoolbioloog tot duurzame duizendpoot: verleden, heden en toekomst van natuur- en milieueducatie, uitgave WAP.
- [Leiden en Leiderdorp werken aan doordachte duurzaamheidseducatie - SME](#)

